

IDEA *List*

№3 (22) • 2023

- Складне співіснування зі штучним інтелектом
- Гермес доби Відродження
- Полонені матриці. Людина чи машина?

Журнал Культурної асоціації «Новий Акрополь»

Цифровізація суспільства ___ 3

Джуліан Скотт

Складне співіснування зі штучним інтелектом ___ 5

Хуан Карлос дель Ріо

Дотепні співпадіння, або чи здатний штучний інтелект замінити щастя? ___ 11

Марат Каменщиков

Вивчати, пізнавати і знати _ 14

Делія Стейнберг

Гермес доби Відродження ___ 17

Фернан Шварц

Полонені матриці. Людина чи машина? ___ 25

Джиллад Соммер

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ

Головний редактор:

Антон Мусулін

Відповідальна за випуск:

Наталя Ніколаєнко

Редактори:

Надія Кульгава, Ольга Косянчук,
Євгенія Пасічник, Ольга Герман,
Ігор Гайдар, Ірина Майданик

Коректори:

Олексій Марусяк, Ольга Герман

Макетування:

Олена Чіркова,
Юлія Каменщикова

Фото: wikipedia.org, pixabay.com

Стрімкий розвиток технологій приваблює та лякає, відкриває безліч можливостей і водночас підіймає багато питань в царинах безпеки, свободи особистості та моралі. Чи стане людина цілком керованою, чи не втратить зв'язку з реальністю, опинившись в інформаційній «бульбашці»? І взагалі чи не позбудеться пам'яті, уяви й здатності мислити та обирати, делегувавши ці, здавалося б, суто людські властивості штучному інтелекту (ШІ)?

Сьогодні знову гостро постає питання, що саме робить нас людьми і навіщо нам розум, зокрема, з розвитком ШІ.

Багатоликий Гермес – божество, що в давнину уособлювало розум у його безлічі відтінків і функцій. Він здатен не лише накопичувати й комбінувати інформацію, зосереджуватися на логічних міркуваннях, а й також, застосовуючи уяву та інтуїцію, розрізняти, пізнавати причини, налагоджувати зв'язки з метафізичною реальністю і тим самим спрямовувати людину до усвідомленої зустрічі з її справжньою сутністю.

Високі технології, можливо, роблять життя комфортнішим. Але, на жаль чи на щастя, вони не здатні надати нашому життю сенс і зробити нас щасливішими. А отже, у нас залишається те, що не заберуть ніякі машини та механізми – це ми самі, це людина, яка намагається пізнати непізнане, прагне мудрості та краси, любить, співчуває і бажає змінювати світ на краще, людина, яка завжди є таємницею для самої себе.

Ваша редакція ■

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

■ Джуліан Скотт

Під час ізоляції¹ дехто з вас, можливо, натрапив на оповідання П.Е.М. Форстера «Машина зупиняється», яке неодноразово згадувалося в новинах завдяки його надзвичайному передбаченню. У творі, написаному в 1909 р., за п'ять років до катастрофічної Першої світової війни, автор описує світ майбутнього, де люди «самоізолюються», спілкуються один з одним через екрани і керують середовищем своїх відокремлених приміщень, користуючись кнопками, які створюють реалістичні відчуття звуку, запаху та кольору.

Все це дуже нагадує не тільки наш спільний досвід ізоляції, але й більш загальний феномен «цифровізації» (коли більшість сфер суспільного життя організовані навколо цифрових технологій та медійних інфраструктур), який лише посилила пандемія Covid-19. З її початком світ майже кожної людини став більш цифровим: громадські заходи, сімейні зустрічі, університетські курси та навіть звані обіди регулярно проводяться з використанням *Zoom* або аналогічних онлайн-платформ. Як і в оповіданні Форстера, в такий спосіб ми контактуємо з іншими людьми, але це не те саме, що спілкування наживо: «Я бачу на оптичному диску щось схоже на тебе, але це не ти. Я чую по телефону щось схоже на твій голос, але й це не ти».

¹ Ізоляції під час карантину, введеного у зв'язку з коронавірусом Covid-19.

Проте навіть до пандемії це явище активно розвивалося, особливо серед молоді, яка більшу частину свого життя проводить у соцмережах чи грає в комп'ютерні ігри, втрачаючи досвід реального людського спілкування. Телебачення ще до появи інтернету почало руйнувати традицію «сімейних обідів», і з розвитком технологій кожна дитина, як правило, мала телевізор у своїй кімнаті (а тепер електронний гаджет із підключенням до інтернету).

В останні роки цифровізація стає дедалі більш витонченою і складною, особливо з появою штучного інтелекту (ШІ). Застосунки є скрізь і для всього: побачень, планування подорожей, банківських справ, контролю здоров'я і фізичної форми... Багато з них значно полегшують наше життя (все під рукою й доступне одразу) та потенційно є ефективнішими й вигіднішими для бізнесу. Існують застосунки для автостраховання, які аналізують пошкодження транспортного засобу й визначають суму страхового відшкодування, часто не вимагаючи участі оцінювача; розробляються також медичні застосунки для обстеження пацієнтів, що зменшує навантаження на лікарів і медсестер.

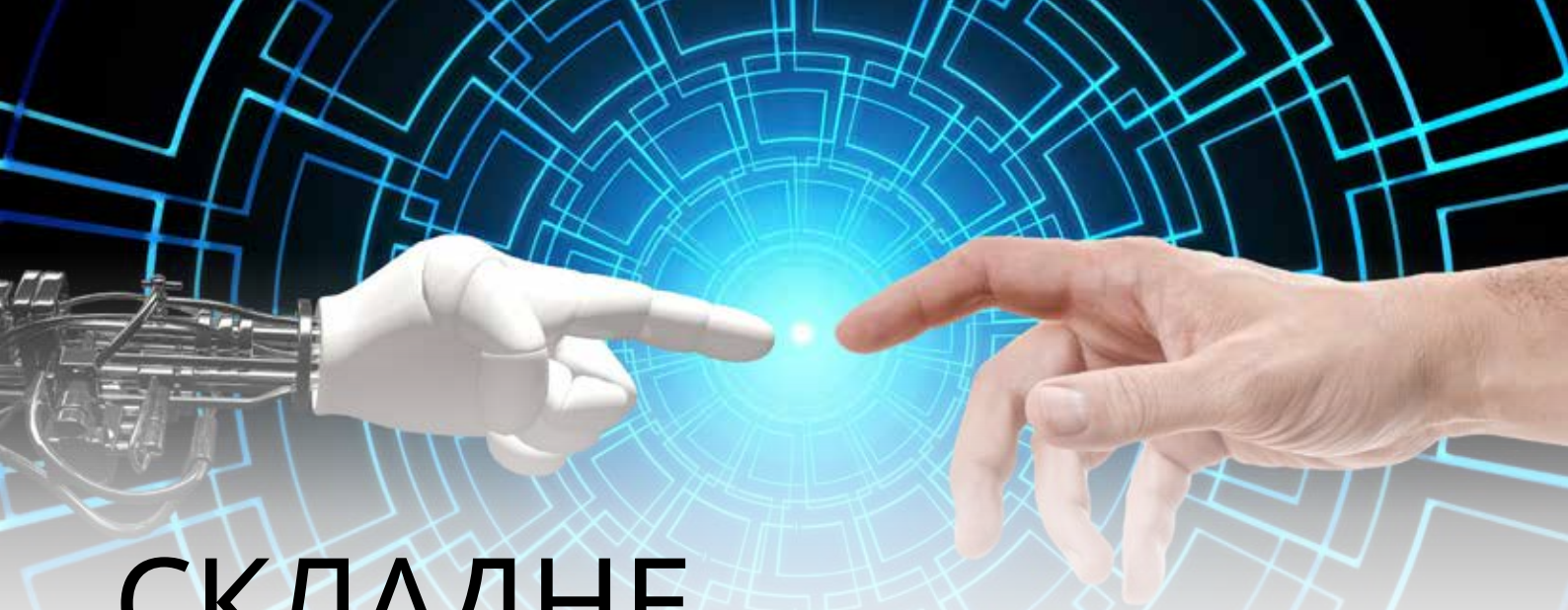
Усе це важливо, однак виникають, як мінімум, дві небезпеки: дегуманізація та втрата конфіденційності, з чим пов'язані загроза безпеці даних і «керованість». Останнє явище викликає велике занепокоєння деяких старожилів цифрової індустрії, таких як колишній співробітник *Google* Трістан Гарріс, який знявся в документальному фільмі 2020 року «Соціальна дилема». Він пояснює, як алгоритми, що використовуються для максимізації продажів і розширення ринків, можуть насправді змінювати й контролювати спосіб мислення людей. Люди, що проводять багато часу в інтернеті, ризикують легко потрапити у так звані «ехо-камери» і «бульбашки», де вони отримують лише ту інформацію, яка їм подобається і з якою вони згодні, тому, зрештою, вони думають, що їхнє світобачення є єдино правильним. Згодом це може призвести до протистоянь і навіть жорстокості, спрямованої на тих, хто наслідують думати інакше.

Продовжуймо насолоджуватися й економити час за допомогою наших застосунків, але не забуваймо про людське, адже те, що робить життя на Землі раєм або пеклом, – це ми, люди, і наш вибір.

Ще одна небезпека цифровізації полягає в тому, що уряди контролюють технології і використовують їх для нагляду за своїми громадянами. Наприклад, це вже відбувається у Китаї, де феномен «соціальної довіри» був випробуваний у декількох провінціях. Якщо ви не пристосуетесь до системи, ваш соціальний рейтинг довіри знизиться, вам буде складніше знайти роботу і ви можете стати соціально відторгнутим (до речі, це ще одна загроза, яку згадує Форстер). Але проблема полягає не в самих технологіях, а в тому, як люди їх використовують. Очевидно, що в цих питаннях бракує моралі, оскільки в нашому нинішньому світі «гроші вирішують все».

Продовжуймо насолоджуватися й економити час за допомогою наших застосунків, але не забуваймо про людське, адже те, що робить життя на Землі раєм або пеклом, – це ми, люди, і наш вибір.

Перекладач: Христина Вінтонів

СКЛАДНЕ СПІВІСНУВАННЯ ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

■ *Хуан Карлос дель Ріо*

Штучний інтелект (ШІ) – явище не нове. Від початку існування людство намагалося створювати машини й автомати, щоб поставити їх собі на службу або розширити людські можливості. Багато історій відображають захоплення цими творіннями і водночас страх втратити контроль над передовими технологіями. Ми можемо згадати деякі грецькі міфи, як-то створення Талоса, бронзового велетня, вбитого Медеєю, або різьблену зі слонової кістки статую Галатеї, яку оживив Пігмаліон. У Середньовіччі з'являються легенди про створення живих істот, зокрема про загадкового Бафомета тамплієрів та гомункулів Парацельса. Можна пригадати і єврейські перекази про виготовлення глиняної істоти на ім'я Голем, яку оживили за допомогою магічного ритуалу. Щодо наших часів, на думку приходить жахливий штучний монстр, зроблений доктором Франкенштайном в романі Мері Шеллі, або дерев'яний хлопчик Піноккіо, вирубаний теслею Джепетто, з роману Карло Коллоді. В обох випадках лунає заклик до відповідальності науки та людської діяльності за дотримання етичних засад, що, як ми побачимо, є надважливим.

Були створені й інші автомати – так греки називали вироби або пристрої, які функціонували подібно до годинникового механізму та поведилися, як здавалося, автономно й розумно. У ХХ столітті з'явилися перші «роботи» – чеське слово, що означає примусову працю. Цікаво, що в «Політиці»¹ Аристотель виступав за виробництво автоматів задля виконання механічної роботи, адже це могло сприяти скасуванню рабства.

ШІ почали розробляти в 1950-х роках. Поступово розвиваючись, він завжди намагався імітувати людський інтелект: спочатку алгоритми або логічні приписи для досягнення мети; потім експертні системи, засновані на знаннях, які вважаються правильними; системи машинного навчання, щоб не залежати від обмеженого обсягу знань; нейронні мережі для роботи зі складними даними і нелінійними зв'язками; штучний зір для розпізнавання образів, аби імітувати людський контакт з навколишнім середовищем; і врешті, обробка природної мови, що дозволяє ШІ взаємодіяти з людиною. Ці технології наразі ще недосконалі, але їхній стрімкий прогрес безперестанно дивує. Вже зараз можна генерувати голоси, фотографії та навіть відео, які імітують людську подоби. Не виключено, що в недалекому майбутньому ми можемо втратити здатність розпізнавати реальність та ілюзію, створену ШІ, і не матимемо жодного способу їх відрізнити.

Деякі зі згаданих творінь лякають, тому що вони можуть бути могутнішими за нас, здатні замінити нас, їх можна використати для панування над світом або ж вони настільки схожі на людей, що викликають страх. Все це може спричинити проблему співіснування з машинами.

Етичні питання

Також існує низка етичних проблем, пов'язаних зі штучним інтелектом, зокрема:

- Алгоритмічна дискримінація, спричинена тим, що системи ШІ могли бути навчені на даних, які містять культурні та соціальні упередження. Це може призвести до дискримінації та несправедливості в таких сферах, як працевлаштування, житло та кредитування. Існує багато задокументованих підтверджень цього².
- Брак прозорості алгоритмів, що дозволило б зрозуміти, як приймаються рішення і на чому вони ґрунтуються, щоб можна було перевірити їхнє використання. Багато алгоритмів ШІ непрозорі й складні для розуміння, що створює серйозні труднощі в таких галузях, як охорона

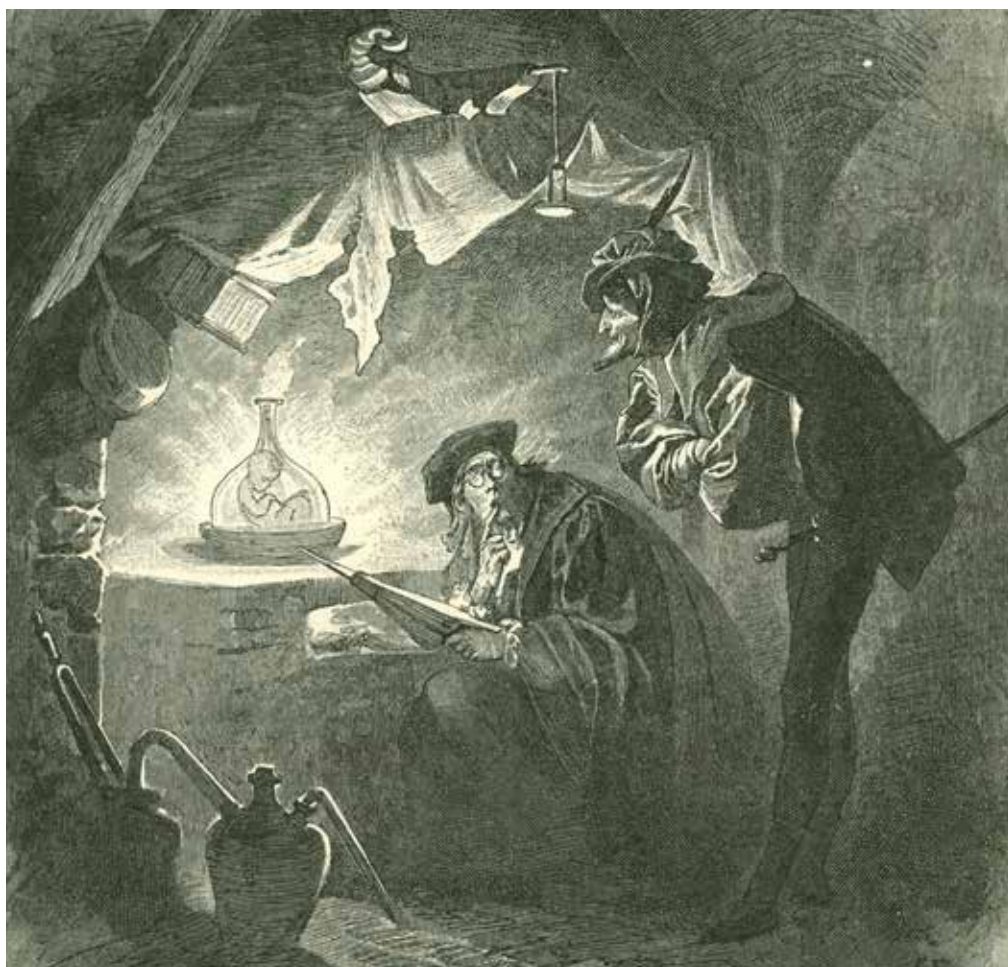
¹ «Коли б кожне знаряддя могло саме виконувати притаманну йому роботу за наказом чи навіть помахом господаря, немов ті статуї Дедала або триніжки Гефеста, про що поет мовить, ніби вони «зі своєї волі приходили на зібрання богів»; коли б ткацькі човники самі ткали, а плектри самі грали на кіфарі, – тоді будівничим не потрібні були б робітники, господарям – раби.» (Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. Олександра Кислюка. – К.: Основи, 2000. – І, 2.).

² Див.: К. О'Ніл. BIG DATA. Зброя математичного знищення. Як великі дані збільшують нерівність і загрожують демократії; S.U. Noble. Algoritmos de opresión. Cómo los motores de búsqueda refuerzan el racismo; K. Shaffer. Datos vs democracia. Cómo los algoritmos del Big Data modelan nuestras opiniones y alteran el curso de la historia.

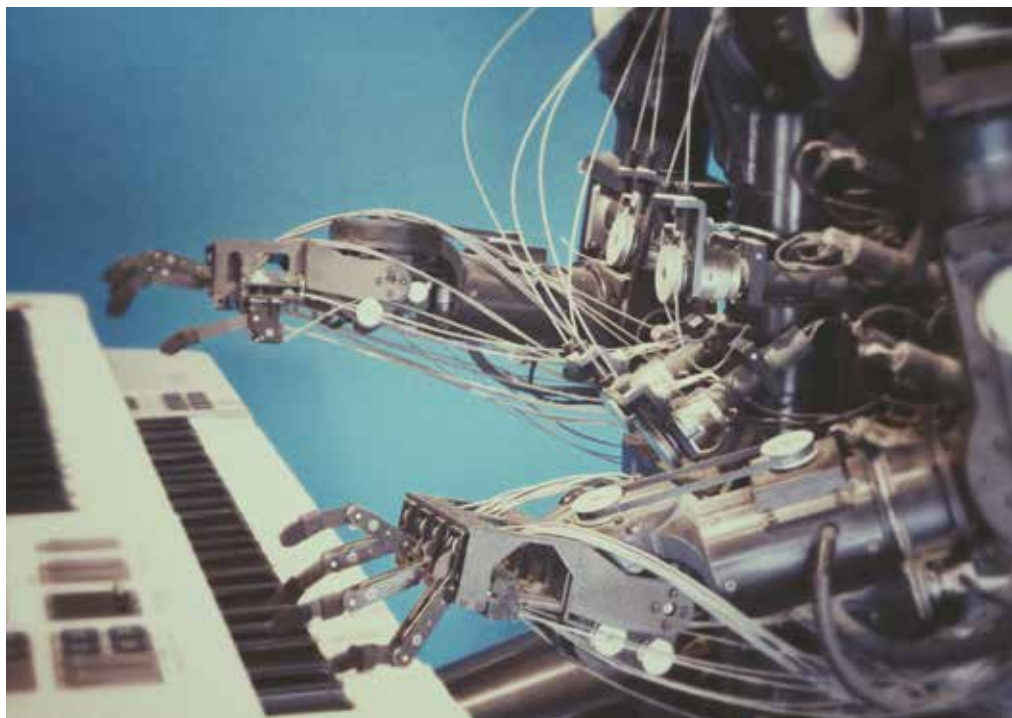
здоров'я, де рішення ШІ можуть впливати на людське здоров'я та добробут.

- Хто нестиме відповідальність за те, що алгоритм ШІ приймає помилкове рішення: компанія, яка його впровадила, програміст чи сам алгоритм? Якщо розуміти «відповідальність» як високий ступінь морального обов'язку або відданість встановленим нормам і прийняття на себе позитивних та негативних наслідків власних дій, то ми бачимо, що існує зв'язок між відповідальністю та совістю, а отже, знову маємо проблему з діями ШІ.
- Чи припустимо застосовувати автономні системи зброї, як-то дрони, в поліцейських та військових операціях? Це може призвести до ескалації конфлікту, людина може втратити контроль над застосуванням військової сили. Фантастичний сюжет про Термінатора стане реальністю, якщо з'явиться умовний «Скайнет», здатний контролювати військовий арсенал США незалежно від людей.
- Ми мусимо забезпечити збереження за людиною контролю і відповідальності за рішення, які впливають на її добробут і життя в таких критично важливих сферах, як медицина, соціальна справедливість, національна безпека, оборона тощо. Не варто віддавати ШІ повний контроль за діями людей.

ШІ вже увійшов у терени, де ми вважали себе нездоланими. Ми сприй-

Франц Ксав'єра Слімма. Фауст в компанії Мефістофеля створює в колбі гомункула. 1899 р.

мали себе як єдиних розумних тварин. У багатьох культурах і традиціях саме розум вважався визначною ознакою людини. Але машини поступово досягають і перевершують людські здібності. І йдеться вже не просто про фізичну силу та можливості. Спочатку це стосувалося математичних розрахунків: зараз ми не дивуємося, що будь-який маленький калькулятор або наш мобільний телефон швидше за нас помножить десятизначні числа. Згодом – пам'ять: невеликий чіп тепер може зберігати більше книг, ніж славнозвісна Александрійська бібліотека. Завдяки розпізнаванню образів ШІ здатен швидко визначати схожість і відмінності, наприклад, для кращої просторової орієнтації при роботі з мапами. А нещодавно відбувся значний прогрес в обробці природної мови, завдяки чому ШІ навчився краще за людину перекладати, узагальнювати та створювати тексти. До того ж ми відкриваємо для себе потужність ШІ у створенні зображень та його художні здібності, адже він вчиться на наявних музичних та літературних стилях і може складати музику та віршувати у «творчий» спосіб. ШІ може виконувати деякі так звані творчі задачі, комбінуючи елементи, що застосовувалися у його навчанні, так само як це робимо ми самі.

Розум людини

Критики ШІ стверджують, що його використання сприяє деградації деяких пов'язаних із розумовою діяльністю людських здібностей, як-то читання, мислення, пам'ять, писання тощо. Маємо визнати, що розум є головним чинником розвитку людини. В езотеричних традиціях вважається, що «божественна іскра», чи ментальна іскра, є невіддільною складовою людської природи, і мета людини полягає в тому, щоб відкрити й розвинути цей дар через духовну практику та пошук істини. Втрачаючи

розумові здібності, ми стаємо «менше людьми». Але машини не мають таких понять, як мета чи трансцендентність.

Ми вважали себе єдиними розумними істотами, адже хоча і можна сказати, що тварини деколи поведуться розумно, вони цього не усвідомлюють. Саме у цьому й полягає різниця. Хоча машини з ШІ мають такий самий чи навіть більший інтелект, ніж людський, вони не усвідомлюють свого функціонування і не здатні приймати самостійні рішення. Вони є інструментами, які людина може використовувати задля певних цілей, але вони не усвідомлюють ані себе, ані навколишнього світу. ШІ не є тим, що може замінити людину, це лише наше продовження. Це комплекс високорозвинених програмних ресурсів, але не тотожний людським знанням. Люди – не комп'ютери.

Ті, хто дивується інтелектуальним можливостям ШІ, зосереджуються лише на абстракції та логічних міркуваннях, нехтуючи іншими людськими аспектами. Ми забуваємо про емоційний та соціальний інтелект. У цьому сенсі можна стверджувати, що машини не є розумними, якщо розум сприймати як здатність обирати між різними варіантами та ситуаціями, осягати їх і робити синтез, щоб оцінити, що саме є оптимальним для правильного рішення. Людям притаманні креативність, уява, емпатія, критичне мислення, допитливість і пристрасть, яких ШІ не має.

Штучний інтелект призначений для обробки інформації за допомогою комплексу логічних і математичних інструкцій. ШІ-системи можуть функціонувати лише відповідно до програми, оскільки їхні дії визначає алгоритм, і вони не можуть приймати автономні та творчі рішення поза межами програми. Люди навчаються завдяки суб'єктивному досвіду і дослідженню світу, а ШІ використовує лише математичні та статистичні закономірності. Ба більше, машини не мають намірів та цілей; вони працюють лише відповідно до заданих інструкцій. Вони не мають мети та прагнень на відміну від людини.

Зловживання ШІ в суспільстві може призвести до непередбачуваних наслідків. Згадаймо *Cambridge Analytics* та *Facebook*, які намагалися впливати на різні вибори та голосування на політичних референдумах. Також не можна ігнорувати той факт, що деякі пошукові системи зі штучним інтелектом перетворилися на «машину правди»³. Окремо варто згадати впровадження в КНР універсальної системи балів (так званої «Системи соціальних кредитів»). За допомогою ШІ вона оцінює і контролює поведінку громадян та підприємств у різних сферах повсякденного життя, як-то фінанси, освіта, безпека, здоров'я і моральність. Залежно від поведінки громадян система нараховує їм бали, які надають пільги та переваги в можливості отримувати державні послуги, кредити, у працевлаштуванні й туризмі.

Втім, попри всі наші побоювання маємо визнати, що об'єктивність ШІ, здатність прораховувати, брати до уваги незліченну кількість факторів для прийняття рішення – всі ці та інші переваги можуть дуже допомогти в організації нашого суспільства. Адже ШІ, якщо він раціональніший, менше помиляється, позбавлений суб'єктивізму та упереджень, міг би бути справедливішим за людей і навіть керувати нашим суспільством або допомагати в цьому. І він може керувати нашими автівками з меншою кількістю аварій, ніж ми.

Ба більше, будучи завжди напоготові поспілкуватися з нами, він міг би стати нашим компаньйоном, чи, принаймні, компаньйоном сотень мільйонів літніх людей, які живуть на самоті в цьому нелюдському світі. І це вже відбувається, наприклад, в Японії. Цікаво, що через надмірну технізацію суспільства ми стали більш ізольованими і самотніми, однак рішення може полягати саме у впровадженні більшої кількості технологій.

Отже, нам потрібен «дружній ШІ»⁴, в якому враховані довгострокові наслідки дій і рішень ШІ. Мета полягає в тому, аби створити системи, які будуть не лише ефективними, але й безпечними та корисними для суспільства. Для цього їх треба розробляти, враховуючи етичні цінності, і вони мають вміти навчатися й адаптуватися у процесі використання. Крім того, необхідно закликати уряди до співпраці з науковою спільнотою для створення законодавства, яке захищатиме права особистості та передбачатиме кримінальну відповідальність за зловживання штучним інтелектом. Від компаній-розробників це вимагає співпраці з установами та урядами, психологами, філософами, правозахисними організаціями, аби можна було впевнитися, що враховані всі аспекти цієї технології.

Переклад з ісп.: Роберт Павловський ■

³ Серед інших цікавих книг: J.-N. Jeanneney. *Quand Google défie l'Europe: plaidoyer pour un sursaut*; K. Auletta. *Googled: The End of the World As We Know It*.

⁴ Термін, запропонований Елізером Юдковським. Див.: <https://www.kurzweilai.net/what-is-friendly-a>

ДОТЕПНІ СПІВПАДІННЯ, АБО ЧИ ЗДАТНИЙ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЗАМІНИТИ ЩАСТЯ?

■ *Марат Каменщиков*

Штучний інтелект поступово входить в наше щоденне життя. Якось алгоритм *Facebook* вирішив показати мені, згідно з «уподобаннями та останніми діями», два дописи поспіль, які торкаються, здавалося б, протилежних тем: штучного інтелекту та деменції¹. Цікавий збіг, чи не так?

Перший допис розповідав про те, як штучний інтелект переміг людей-гравців у го – в одній із найскладніших ігор у світі. Програма *AlphaGo*, розроблена *Google*, вже привертала до себе увагу тим, що обіграла кращих світових майстрів го, але цього разу її перемога стала ще більш приголомшливою. *AlphaGo* перемогла команду з 5 гравців і впевнено посіла місце найкращого у світі гравця в го.

На фоні загального галасу довкола ШІ ця перемога стала ще одним нагадуванням, що люди скоро можуть залишитися без роботи в сучасному розумінні цього слова, адже можливості ШІ зростають майже як у казці – не з року в рік, з дня у день. Автопілоти для автівок, які уникають ава-

¹ Комплексний розлад, що характеризується зниженням когнітивних функцій (пам'яті, уваги, рухових навичок, інтелекту та інших процесів, керованих головним мозком); призводить до побутової, суспільної та соціальної дезадаптації.

рій, автоматичний підбір аудіо- і відеоконтенту згідно з аналізом наших уподобань, «розумна» апаратура в наших оселях, яка впізнає голос і керує приладами, – все це приклади застосування ШІ задля більш комфортного життя. Але щодня більшає кількість голосів тих, хто передбачає суцільне безробіття та голодні бунти, спричинені заміною людської праці автоматами. Завдяки розвитку медицини і високих технологій з часом можливе навіть поєднання людського мозку з комп'ютером. Але з чим зіткнеться людина, яка залишиться наодинці з собою, без роботи, коли електронний пристрій замінить навіть її пам'ять?

Звісно, пам'ять людини – це не те ж саме, що пам'ять комп'ютера. Високі технології поки що не претендують на повне відтворення складних психічних функцій, а тим більше людської свідомості, але така ідея існує, хоча наразі лише теоретично. Пам'ять є складним інструментом психіки і виконує багато функцій, серед яких – зібрати в єдине ціле спогади про події та стани, які людина проживала під час цих подій. Втрачаючи цю здатність, людина не тільки перестає розуміти оточення та інших людей навколо, а й втрачає відчуття власного «я».

Другим дописом був відеорепортаж про одного з пацієнтів будинку для літніх людей. Едвард, 93-річний пацієнт будинку для літніх людей, почав хворіти на деменцію, через що впав у депресію і повністю припинив спілкуватися з людьми. Куратор цього будинку Сем зміг допомогти пацієнту. Одного дня він розповів Едварду, що грає в місцевому музичному гурті. В цей момент в очах старого щось змінилося. Виявилось, що він багато років грав на піаніно у джазовому колективі. Між молодим куратором і 93-річним музикантом зав'язалася дружба. Згодом вони знайшли інших музикантів, з якими старий грав багато років тому, замовили синтезатор, а потім піаніно... Ця справа допомогла Едварду не тільки побороти депресію, але й повернути радість життя. В кінці відеоролика 93-річний піаніст із друзями виступають на джазовому концерті для жителів містечка.

Варто відзначити, що долати хворобу Едварду допомагає не лише музика. Спочатку увага однієї людини, потім підтримка і турбота старих друзів, які зустрілися з ним після багатьох років розлуки, і, зрештою, улюблена справа, якій він знову зміг присвятити себе, – все це стало рушійною силою змін на краще.

Часто автори статей про штучний інтелект зауважують, що, попри назву, ШІ не має інтелекту. Повний аналог людського розуму, тобто умовний «комп'ютер» зі всіма розумовими здібностями людини, називають «сильний штучний інтелект», але головна проблема полягає в тому, що його досі не існує. Річ у тім, що будь-якому ШІ бракує багатьох здібностей, притаманних людині, як-то вміння будувати справжні людські стосунки, глибокі почуття, відповідальність перед майбутніми поколіннями, бажання змінювати світ на краще та багатьох інших. Всього цього, певно, ШІ бракуватиме завжди. Тож попри вміння вигравати в надскладних іграх, сортувати новинну стрічку та керувати автівкою, ШІ не здатен замінити людину. А отже, доки існують люди, які щиро зацікавлені в інших, доки люди розвивають уяву і намагаються покращити світ, кожен з нас матиме можливість жити щасливим та наповненим життям. ■

Довгоочікувана новинка видавництва «Новий Акрополь» –
твори Платона «Менон» і «Кратил» та
«Коментар до “Кратила”» Прокла Діадоха

В ОДНОМУ ВИДАННІ

ВПЕРШЕ
УКРАЇНСЬКОЮ
МОВОЮ!

Придбати книгу можна на сайтах:
nabooks.com.ua, facebook.com/NewAcropolisPublishing

+38 (067) 440-94-24

ВИВЧАТИ, ПІЗНАВАТИ І ЗНАТИ¹

■ *Делія Стейнберг*

Навчання і впевненість

Щобільше ми знаємо, то менше страху і вагань маємо.

Знати щось означає здавати собі справу з того, що ми не все знаємо; але це не є виправданням для страху перед тим, чого ми на часі не знаємо.

Те, що я вивчаю, і те, що знаю

Власне, вивчення означає усвідомлення і засвоєння нових або поновлених знань, і не механічно, а свідомо.

Зазвичай, вивчати легко те, що надається до розуміння, а зрозуміти легко тоді, коли розум щомога зосереджується на нових знаннях. Повторення, систематичний аналіз, запитання та відповіді, що постають у стосунку до предмета вивчення, призводять до того, що це закріплюється у свідомості і поступово підвищує ступінь нашого розуміння. Та чи достатньо цього? Звісно, ні...

Одна річ, що я вивчаю, і зовсім інша – що я знаю... Маємо певність, що знання прийшло відповідними шляхами, і ми можемо змінюватися, підвищувати бодай на якісь міліметри наш внутрішній рівень, діяти відповідно до ідей, яких набуваємо.

¹ Фрагмент книги «Пізнати себе краще», 2014.

Ми можемо засвоїти якесь знання на ментальному рівні, але це ще не означає, що ми спроможні втілити його на практиці. Адже воля покликана не тільки оживити нашу увагу, а, головню, спонукати до дії.

Те, що я знаю, – це те, що я можу робити, а допоки я не можу цього робити, – хай і з труднощами і з поправними помилками, – не варто говорити ані про справжнє навчання, ані про справжнє знання...

Вивчати активно

Те, що вивчається в пасивний спосіб, дуже швидко забувається і не є справжнім знанням. Те, що вивчається із здоровою рефлексією, лишається закріпленим у свідомості і дає змогу зводити будівлю ґрунтовних знань.

Організувати наші ідеї

Маємо організувати наші ідеї, дистилювати есенцію виучуваного і засвоюваного. Виучуване фільтрується в розумі за допомогою чуттів і, головню, у процесі застосування.

По фільтрації відбувається пережиття, після чого лишаються певні прості й базові ідеї, що наближають нас до філософії більше, ніж безліч дефініцій. Послідовність ідей, безперечно, є важливою, але зорганізовані ідеї, тобто пережиті й уточнені, ведуть нас до сутності...

Дослідження виходить за межі інтелектуального

Саме дослідження, справжнє вивчення, інтеріоризація всього вартісного, що ми вивчаємо, дає нам змогу добутися до мудрості. І якщо ми уповні й не осягаємо мудрості, то, принаймні, набуваємо здорового глузду, здобуваємо ясну свідомість та тверді знання.

Будь-яка постава інтелектуальної допитливості чи нагромадження знань можуть бути достосованими до життя. Дослідження – це глибоке осягнення наших ментальних та інтуїтивних здатностей у двох напрямках: до внутрішнього світу людини (щоб пізнати її приховані можливості) та до нашого довколишнього світу (щоб пізнати його досі не вивчені закони).

Запитання та відповіді

Шлях достеменного знання торують не псевдораціональним просторікуванням, не запитаннями й відповідями, що переставляються у діалектичній грі. Пізнання є поступовим, неквапливим, аби дозволити рефлексію та глибинне засвоєння: запитання – це відчинені двері, а відповідь – це новий персонаж, що заходить і стає складовою частиною нашого життя. Слід дати можливість відповіді персонажеві, що передає нам варту уваги повідомлення.

Чи впевнений ти у тому, що ставиш правильні запитання, а відтак маєш і правильні відповіді?

Вивчати порівнюючи

Кожна галузь людських знань нарівно варта вивчення з однаковою повагою і ретельністю. Звісно, кожен віддаватиме перевагу тій чи тій царині знання, але це не має призводити, як це зчаста буває, до зневажання інших. Ми хочемо уникнути поділу на касти й відособлені групи у світі знання і сприяти такому самому єднанню, якого ми прагнемо між людьми. Зрештою, знання та їхня інтерпретація є витвором і спадщиною людей, усіх людей.

Порівняльні студії поступово приведуть нас до досягнення скарбів нашого довколишнього світу.

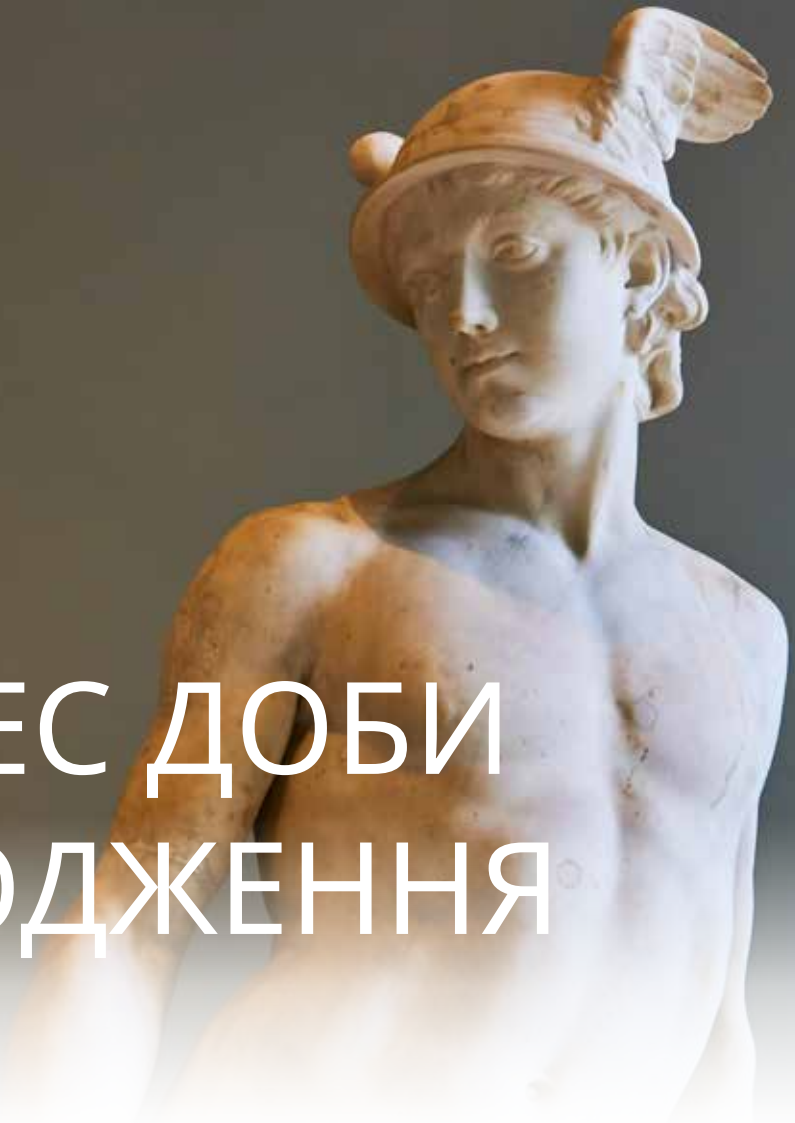
Заклик до порівняльних студій усіх галузей знання є ствердженням необхідності дослідження нашого світу, опанування наук, мистецтв, філософій, релігій та політичних форм без протиборства. Потрібне пов'язання, яке демонструвало б спільне коріння, що зусібіч зближує пошукування знання.

Читання – потреба для душі

Не знаю, як ти зберігаєш свої книжки, нотатки та записи, і скільки їх маєш. Але якщо вони не впорядковані і занедбані, ти досі не усвідомив, що тобі належить неабияке багатство. Поглянь на них як на перлини, і хай вони займуть належне місце у твоєму оточенні. Стався до них уважливо, не розшарпуй їх, але й не лишай їх такими неторканими, аби вони сумували за дотиком твоїх рук, черканням твого олівця чи за голубливим і проникливим поглядом твоїх очей.

Спробуй побачити в них живих істот, позаяк писані там слова – це не якісь беззмістовні знаки. Це живущі голоси, які регенерують свою енергію, якщо ти вкладаєш у читання душу. Якщо ти читаєш очима серця, статичні лінії та сторінки знову стануть розумними істотами, котрі приходять тобі на допомогу щоразу, як ти цього потребуєш. У них можна знайти пораду, коли потерпаєш чи радієш, коли сумніваєшся чи відкриваєш для себе якусь досі незнану істину. Вони дорадять і у ваганнях, і в замішанні; схвалять твої правильні рішення. Вони розширять твій світогляд. Зблизять тебе з іншими людьми. Виплекають у тебе повагу до мудреців і любов до тих, хто знає менше...

Читання дає тобі змогу побути на самоті, долучаючись усім своїм еством до універсуму. Читання навчить тебе зосереджуватися без зусиль, з невимушеністю, з якою розмовляють з давнім другом. Воно поліпшує пам'ять і пробуджує спогади. Дисциплінує і спонукує до творчості. Привчає до самоорганізованості, дає чуття лету фантазії. З графічних символів читання витворює світ маленьких створінь, які співіснують в тобі і видістаються з тебе, як озвучені голоси, як маленька мудрість, що належить тобі і всім.

ГЕРМЕС ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ

■ Фернан Шварц

Вступ

Гермес – бог відкриттів та оновлень. У його імені криються образи багатьох богів, які, хоч і є спорідненими, мають різне походження та значення.

К.Г. Юнг стверджує, що «Гермес – це одна з найбільш суперечливих постатей елліністичного синкретизму, що дав поштовх розвитку західної культури»¹.

До епохи Відродження ми можемо виділити три постаті Гермеса:

- єгипетський Тот-Гермес, про якого говорить Платон;
- греко-римський міфологічний Гермес-Меркурій;
- єгипетсько-елліністично-арабський Гермес Трисмегіст, так званий «тричі найвеличніший», відомий вже в Середньовіччі з текстів «Асклепія», які збереглися і дійшли до європейців завдяки арабам².

¹ Юнг К.Г. Про коріння свідомості. – 1954.

² Зауважимо, що «Асклепій» відіграв важливу роль в середньовічному відродженні XII ст. Його вплив відчувається в «Пікатріці» (Picatrix), творі, написаному арабською в XII ст., де часто згадується «тричі великий» Гермес, засновник і володар міста Адоцентин. За наказом Альфонсо X Мудрого його перекладено латиною. Латинський варіант твору був вельми розповсюджений в Італії періоду Відродження, його мав Піко делла Мірандола у своїй бібліотеці. Це був повний підручник із талісманної та симпатичної магії на основі натурфілософії.

Усі іпостасі цього бога пов'язані з ідеєю передачі герметичного знання, що забезпечує безперервність первинної ініціативної мудрості. Вона передається у Слові (Логосі) Гермеса тим філософам і учням, які зберігають духовну традицію за допомогою різних практик і методів.

Герметичні знання передаються сімейством душ, які історично можуть належати до різних течій і шкіл, але мають загальне велике бажання *«трудитися з метою подолання будь-яких форм дуалізму»*³. Ці душі, попри відмінність поглядів, прагнуть до єдності. Вони наділені творчим баченням, розробляють різні техніки досягнення мети в межах одного спільного шляху. Їхнє бачення світу ґрунтується на ідеї «симпатії», що об'єднує макрокосмос (Всесвіт) і мікрокосмос (людину), з якої природньо випливає взаємозв'язок і єдність між людиною і природою, природою і Богом, Богом і людиною.

Як провідник у всіх подорожах Гермес керує внутрішнім спогляданням, що передує кожному відродженню і перетворенню.

Гермес-Тот

У Стародавньому Єгипті бог Тот – це божественний писар, винахідник слова та писемності, вчитель будь-якого потаємного знання. Єгиптяни перекладали його ім'я своїм грецьким гостям класичного періоду (Піфагору, Платону, Геродоту та іншим) як Гермес.

Це бог-посередник, покровитель обрядів і маг. Гермес-Тот уособлює не так певну фігуру, як духовний вплив, що діє на людство впродовж тисячоліть. Він пов'язаний з пошуком філософського каменя і джерел єгипетської цивілізації як відображення неба й батьківщини первинного знання.

Гермес-Меркурій

В цій іпостасі Гермес набуває форми алхімічного елемента Меркурія – ртуті. Він легкий і швидкий, символізує трансформації та трансмутації. Гермес-Меркурій – це більшою мірою Учитель-пастир, аніж божество.

Гомер зображує його винахідливим творчим сином Зевса Громовержця і Землі-Матері (яку символізує німфа Майя), укладачем угод, посередником, що супроводжує душі та передає послання. Але насамперед Гермес-Меркурій – це Провідник.

Гермес Трисмегіст – Тричі Найвеличніший

Це міфічний образ Адепта-Посвяченого, герметика, хранителя потаємного знання, що пробує ремінісценцію. Знання, що передається Гермесом, давніше за часи Потопу. Воно веде нас шляхом творіння до усвідомленої зустрічі з нашою справжньою сутністю.

Гермес-Трисмегіст як дзеркало відображає Небо на Землі та Землю на Небі: невидиме у видимому і навпаки. Він розкриває таємницю образів та уяви.

Епоха Відродження оновлює три іпостасі Гермеса і в результаті їхнього синтезу створює новий образ.

Гермес-Тот, посередник та винахідник писемності, перетворюється на примирителя, який відроджує сенс і важливість давньої мудрості для нового пізнання.

Гермес-Меркурій, пастух-алхімік, призводить до трансмутації свідомості, що розкриває творчу силу мікрокосмосу і допомагає звільнитися від фатальності.

Гермес-Трисмегіст, володар таємниць і образів, дає силу уяви, здатну відтворити Небо на Землі.

Характеристики Гермеса доби Відродження

Гермес – це примиритель, який відновлює забуті знання, що звільняють душу.

Як пророк, посередник і хранитель позабутих знань, він спрямовує та надихає людей Відродження.

Як двоїстий бог астрологічного знака Близнюків для Леонардо да Вінчі він символізував здатність митця та науковця вирватися зі звичайної реальності та задіяти уяву. Леонардо вважав його ідеальним зразком мудреця-мага, архетипом філософа, який володіє багатьма науками.

³ F. Bonardel. L'Hermétisme. – Paris: Presses universitaires de France, 1985.

Тот, зображений з місячним диском на голові.
Гробниця Рамзеса V, Долина царів, Луксор, Єгипет.

Гермес періоду Відродження переорієнтовує знання, спонукає до зміни сенсу через об'єднання протилежностей. Найпалкішими його послідовниками були всі прихильники примирення, як-от Марсіліо Фічіно та Піко делла Мірандола – люди честі, християни та платоніки.

Синкретична герменевтика, якої вони дотримувалися (платонічна, герметична, християнська та магічна), визволяє людину Відродження від середньовічної пошани до пасивного та статичного порядку, а душу – від надто очевидних запитань, надміру простих відповідей та поверхневих рішень. Немов новітні Орфеї, гуманісти визволяють із «пекла» платонівську Евридику та світло Заратустри; Піко делла Мірандола відкриває гебрайську Кабалу, що входить до «нового герметизму». Мета останнього – відновити давню мудрість та актуалізувати її зусиллями справжніх вольових особистостей. Гермес, уособлюючи Тричі Великого, є пророком цієї мудрості, Платон – вершиною, а Христос – її останнім богоявленням.

У творах Піко делла Мірандоли Гермес-пророк перетворюється на Меркурія-посередника. У «Промові про гідність людини» мислитель стверджує: *«Натуральна філософія заспокоїть спірки й розбрат між уявленнями, які бунтівливу душу тривожать, розривають і шарпають урізнобіч... До миру вона сама і шлях укаже, і супроводитиме, а побачивши здалека, як ми поспішаємо, скаже: «Прийдіть до Мене всі втомлені та обтяжені, – і я заспокою вас!»⁴*

Образ Гермеса доби Відродження інтуїтивно відкрив Микола Кузанський за чверть століття до того, як Марсіліо Фічіно⁵ переклав у Флоренції герметичні тексти (Poimander).

⁴ Пер. з лат. Н. Назарова.

⁵ До рукопису входило чотирнадцять трактатів із п'ятнадцяти, які становили «Герметичний корпус» (Corpus Hermeticum). М. Фічіно дав йому назву «Поймандр» (Poimander), що є назвою одного зі згаданих трактатів. У «Поймандрі» йдеться про те, що, піднімаючись вище від обману почуттів і хмар фантазії, ми можемо скеровувати наш розум до Божого розуму; як навколо Сонця обертається Місяць, так і Поймандр, тобто Божий розум, може проникати в наш, людський, завдяки чому людський розум набуває здатності бачити порядок усіх речей таким, яким він існує для Божого розуму.

У 1437 р. Микола Кузанський переконав візантійського імператора Іоанна VIII Палеолога поїхати з ним на Захід (на Ферраро-Флорентійський собор), де обговорювали об'єднання латинської та грецької церков. Дорогою з Константинополя у Миколи трапилося осяяння, завдяки якому він дійшов до нового визначення основної характеристики Гермеса:

«...З двох протилежних аргументів один заперечує інший. Бо так нас навчили. Якщо стіл чорний, він не може бути білим, як і ніч не може бути одночасно і темною, і ясною. Досі цей принцип був основою будь-якого раціонального мислення, жоден мудрець не наважувався виходити за його межі, боячись заблукати в темряві. Однак крім здорового глузду, ми наділені розумом та інтуїцією, і ця ніч відкрила мені як світло променя, як явище і благословення, як усвідомлення збігу протилежностей – coincidentia oppositorum, – що є вищим за наш здоровий глузд, але доступнішим для нашого розуму. Всі протилежності перебувають у бездоганній гармонії: чорне і біле, світло і темрява, тимчасове і позачасове, людина і Бог, кінцеве і нескінченне. В обмеженому світі расіо, у світі мого вченого незнання, протилежності взаємно скасовують одна одну, але у світі Вищої Істини (розуму-інтуїції), що відкрився мені сьогодні, вони перебувають і мають перебувати в гармонії. Оскільки протилежності зустрічаються в нескінченності, це дає змогу пізнання Єдності в нескінченності та існування Єдиного в численному існуванні тимчасового. У Єдності протилежностей свинець може перетворитися на золото, а людина має можливість перемогти смерть і досягти вічного життя. Це одкровення... знищить усі відомі дотепер догми, усю схоластику й усю філософію».

Відмінності та протилежності можуть примиритися, не зникаючи, як двоє братів, які сваряться між собою, але потім знову миряться. Кожна протилежність висловлює свою власну правду, вони не хибні, але в єдності протилежностей народжується істина.

Щоб пояснити своє бачення, таке важке для розуміння, Кузанський використовує математичні метафори: *«Всесвіт – це нескінченна сфера, центр якої знаходиться в будь-якій точці, а її поверхня – ніде».* Він наполягає на думці, що його

Меркурій-Гермес. Фреска на фасаді будинку. Археологічний парк, Помпеї. I ст

знання не заперечує віри, проте отримане одкровення – це остання сходинка людської мудрості, вище за яку знаходиться Божественна містика.

Збіг протилежностей, знову відкритий Миколою Кузанським, символічно зображений у формі кадуцея бога Гермеса, на якому дві змії, розташовані одна проти одної, об'єднані крилатим посохом, що символізує трансцендентність протилежностей.

Гермес періоду Відродження – це дух примирення, що, як і сам Кузанський, намагається знайти єдність протилежностей. Він не заперечує цих протилежностей, не роз'єднує їх, поважає їхні відмінності, сприяє їхній єдності.

«Герметична філософія є насамперед відмовою від дроблення знання на конкурентні галузі.»⁶

Відкриття єдності протилежностей сприяє винятковій зустрічі Гермеса з духом Відродження XV століття, якому притаманні примирення, об'єднання різних поглядів, повернення до витоків і прогрес.

Запозичивши натхнення у Гермеса, філософи-гуманісти Відродження шукають спільність ідей, що дала б змогу різним релігіям і філософіям більше не протистояти одна одній. На зміну анафемі приходять діалог.

Герметизм доби Ренесансу пропонує інше розуміння світу, здатне об'єднати єдність і різноманіття, віру і знання, розум і уяву.

Нова зустріч із богом Гермесом відбувається на межі міфу та історії. У XV ст. в Італії Гермесу

⁶ F. Bonardel. L'Hermétisme. – Paris: Presses universitaires de France, 1985.

Гермес Меркурій Трисмегіст, сучасник Мойсея. Мозаїка на підлозі кафедрального собору Сієни. XV ст.

присвячували церкви: *Sanctus Hermes*, *Hermes Catholicus Cristianus*, *San Mercurio*. Гермес постає як «святий, захисник церкви та маг»⁷.

При вході до собору Сієни (1469 р.) він зображений як поважний мудрець, який передає книгу жителю Сходу, – за цим схваленням спостерігає людина Відродження.

За версією Лактанція, Гермеса супроводжують дві сивіли, що підтримують його книги пророцтв про прихід християнства. Тут же є напис: *Hermis Mercurius Trimegistus contemporeneus*

*Moysi*⁸. Мойсей зображений людиною східного типу, з тюрбаном на голові, він знаходиться праворуч від Гермеса. За цією постаттю зображений суворий персонаж, який, схоже, бере участь у герметичних діалогах: можливо, це син Гермеса Асклепій або Тат. Ліва рука Гермеса лежить на табличці, яку підтримують сфінкси і на якій написано: «Господь і Творець усіх речей, Котрого ми справедливо назвали Богом, створив іншого Бога, видимого і відчутного (...). Так, створивши Його, єдиного, Той здався Йому прекрасним

⁷ Там само.

⁸ Гермес Меркурій Трисмегіст був сучасником Мойсея – лат.

і сповненим усього можливого добра, тоді Він освятив Його і полюбив у всьому як Свого Сина».

Правою рукою Гермес передає Мойсею книгу з написом: «Присвятить себе письму і законам, єгиптяни». Цю фразу Цицерона можна тлумачити як заклик до відновлення цього духу. Її цитував Лактанцій, стверджуючи, що Гермес поширював закони та літературу серед єгиптян.

Папа Олександр VI замовив художнику Пінтуріккйо для ватиканських покоїв сім'ї Борджіа низку фресок з єгипетськими мотивами, де прославлялася єгипетська релігія як знак заступництва магії та Кабали. Водночас це було захистом Піко делла Мірандоли, засудженого попередником папи Інокентієм VIII. 18 червня 1493 р. з Піко було знято звинувачення в ересі. На цих фресках зображений Гермес, що стоїть навпроти Мойсея, а перед ними – богиня Ізида.

Гермес, що відкриває свідомості її внутрішню силу

У добу Відродження поняття «мікрокосмос» набуває сили, що в Середньовіччі заперечувалося. І хоча це поняття, ймовірно, було відоме з часів стародавніх містерій, у період Відродження воно поширилося у світській сфері як основа нової духовності та філософії. У *Docta Ignorancia* Микола Кузанський зазначає, що лише об'єднавши нашу розумну й чуттєву природу, можна досягти найвищої межі і споглядати повноту досконалості Всесвіту та всіх істот, які його населяють.

Починаючи з Кузанського, філософи Ренесансу сприймають людину не як пасивний образ Всесвіту в мініатюрі, а як осередок потенційних сил, що активізуються волею та уявою. Людина-мікрокосмос доби Відродження може віднайти себе, трансформувати Природу, долати труднощі. Вона – динамічна істота, яка розвивається, вільно обирає своє місце у світі та свою долю.

Людина відкриває в собі не лише порядок Всесвіту, а й динамізм, що надає здатність до завоювань.

Хоча в середньовічному світі Гермес був пов'язаний з ідеєю подібності, це відбувалося в межах статичного й замкнутого світу. Його власна рухома і непередбачувана природа була

укладена у світі, де панували протиставлення, поділ і обмеження.

З приходом Відродження не залишилося нічого статичного, і старі герметичні афоризми «все вібує, все перебуває в усьому» знову набувають сили. Ієрархії вже не накладаються одна на одну, а пов'язані між собою. «Бог є в кожній речі, тому що всі речі є в Ньому» (М. Кузанський), тому людина володіє божественним потенціалом, який має бути реалізований.

Замість того, щоб зручно розташуватися всередині замкнутого й механічного всесвіту, людина усвідомлює власну внутрішню могутність і здатність робити припущення, будувати плани, здійснювати матеріальні й духовні завоювання. Вона може бути кращою, не втрачаючи Бога.

«За часів Середньовіччя тільки Бог був наділений волею. Під час Відродження людина віднаходить або може віднайти волю.»⁹

З приходом Ренесансу вивільняється творчий аспект людини, а зі свободи вибору долі виникає свобода руху. Марсиліо Фічіно із захопленням описує властивості душі. Вона не пасивно імітує макрокосмос, а проявляє себе власними діями. Неспокійна, заклопотана душа у своєму розвитку не задовольняється більше пасивним спогляданням величі Всесвіту, а намагається вдосконалити себе і знайти безсмертя.

«Це справді дивовижна можливість перетворювати нескінченне на кінечне (одиничне), а кінечне (одиничне) – на нескінченне.»¹⁰ У своїй «Промові про гідність людини» Піко делла Мірандола ще ясніше опише цю властивість волі людини, що спрямовує нас до активної філософії та творчості.

Філософ-герметик епохи Відродження не хоче пасивно сприймати вплив світил і демонів, він прагне виявити «начала, що дадуть змогу подолати фатум», що свідчить про особливе значення магії та астрології в той час.

На думку філософів Відродження, магія не творить дива, а є природною. Для Піко делла Мірандоли вона не означає використання темних чи демонічних сил, незалежних від законів Всесвіту, а є природною дією, яку одного дня змо-

⁹ Делія Стейнберг Гусман. Відродження.

¹⁰ Піко делла Мірандола. Платонічна теологія, VIII, 16.

Гермес в петасі та плащі мореплавця, з кадуцеєм та гаманцем. Римська копія з грецького оригіналу. Музеї Ватикану.

же пояснити наука. Ця дія відбувається завдяки використанню непізнаних сил природи, які ми сьогодні називаємо таємницями або загадками. *«Магія, – каже Якоб Бьоме, – це не що інше як воля, і ця воля є великою таємницею будь-якого дива і будь-якої загадки: вона здійснюється через бажання Буття».*

Марсиліо Фічіно визнає трьох небесних провідників для «земного мандрівника»: Меркурія, Феба і Венеру. Воля, Розум і Пам'ять, що веде до витоків, мають супроводжувати людину для того, щоб до неї прийшло просвітлення, і вона з'єдналася зі «своїм власним світлом», що притягує нас до втраченої батьківщини блаженства.

Людина є не тільки «маленьким світом», *«вона – ключова ланка всього творіння, сприйнятливий і активний осередок первинного потрясіння, що походить від Нескінченного Бога»¹¹.*

Вісник уяви, що звільняє від фатальності

Як стверджували Бруно, Парацельс і Якоб Бьоме, уява справді може зрушити гори, змусити народи подорожувати. Завдяки уяві можуть здійснюватися мрії. Але для того, щоб це сталося, людина має спрямувати свою волю на втілення мрії, виходячи з найчистіших мотивів. Згідно з думкою Фічіно, найсильніше керують уявою чотири душевні стани: бажання, задоволення, страх і біль. Якщо ми їх не контролюватимемо, вони роздирають душу і занапащать її (фантазія).

Для Фічіно і Бруно уява – це одяг душі. Джордано Бруно створив техніку використання образів не лише у мнемоніці для поліпшення пам'яті, а також як інструмент для встановлення зв'язку з духом та силами природи, який виходить за межі заклинань і талісманів. Це своєрідна візуалізація форм у симпатії та відповідності з законами й принципами, які людина прагне задіяти та служити їм.

Для Парацельса активна уява – це посередник між думкою і Буттям. Він розуміє уяву як втілення думки в образі (символі). *«Усвідомити,*

¹¹ F. Bonardel. L'Hermétisme. – Paris: Presses universitaires de France, 1985.

уявити – означає створити, – каже Парацельс. – Що таке уява, як не Сонце в людині?»

Значення, яке надавалося силі уяви у період Відродження, не має нічого спільного з фантазією. Це здатність з'єднуватися з вищими архетипальними образами і, як зазначає Джордано Бруно, фіксувати ці архетипи в нашій пам'яті. «Кожна ідея має свій образ. Якщо ми вловлюємо образ, ми вловлюємо ідею; якщо пригадуємо образ – пригадуємо ідею.»¹²

Завдяки волі та переконанню людина може знайти своє місце у світі. Ніщо не визначено наперед. Гермес епохи Відродження приносить усвідомлення необхідності прийняти виклик невизначеності. Поняття мікрокосмосу більше не ототожнюється з чинним порядком, нав'язаним ззовні, а знову перетворюється на простір сил, відкритий нескінченності.

Заслуга Відродження полягає в тому, що воно допомогло повернути людині цю здатність внутрішнього вдосконалення, яка дає змогу подолати фаталізм обставин. На зміну пасивній сукупності світу, відображеній в мікрокосмосі, приходить завойована єдність, досягнута попри розрізненість сил, які його утворюють. Людина, створена з розмаїття Всесвіту, досягає єдності й перетворюється на індивіда. Свідомість, що об'єднує, здатна гармонізувати у собі суперечливе розмаїття, що є вже не простою сумою окремих частин, а єдиним цілим, у якому ці частини взаємопов'язані. При цьому свідомість виявляє приховані раніше потенційні можливості людини. Гермес епохи Відродження дозволяє нам усвідомити себе цілісною особистістю.

У людині-мікрокосмосі, здатній творити чудеса, зосереджені вся матерія і весь дух землі. Для багатой уяви немає нічого неможливого. Помпонацці стверджує: «Бог створив світ за допомогою уяви, людина і собі творить за образом Божим..., вона має аналогічні здібності, принаймні в потенції».

А. Февр сказав: «Образ формується на перетині Божої волі, що сходиться на людину, і нашої волі, що здійснюється їй назустріч. Божя уява (здатність формувати ідеї) – це думка (первин-

на), яка втілюється у форми та фігури, виливається у відчутних образах (тілах). Бог проявляється, створюючи за допомогою «Нехай буде...!» «Fiat...!» (Фохат), а Всесвіт – це реальне (матеріальне) втілення того образу, який створив Бог. Бог творить Своєю мудрістю (Софією)»¹³.

Бог проявляє себе у світі, що перебуває між чистим духом і конкретною реальністю, у так званому мезокосмосі, світі творчої уяви. Уявляти – означає творити, проявляти.

Уява уособлює суть мети людини, потенціал її розвитку. Вона зображує речі такими, якими вони є, а не такими, якими б їх хотілося бачити, і не має нічого спільного з фантазією. Уява оперує символами, як посередник між світом видимим і невидимим, тим, що є, і тим, чого ще немає. Коли людина уявляє і налагоджує зв'язок із законами неба і землі, вона стає символом на землі. А це – основне, що відрізняє її від усіх живих істот. Людина як активний символ – це ще один з образів Відродження.

Відродження індивіда

Гермес доби Відродження, правонаступник трьох Гермесів минулого, передає свій дух, а також актуалізує новий потенціал своєї сутності. Він перетворює людину із суб'єкта на діяча і дає їй змогу відродитися як індивіду.

Як влучно зауважив Фічіно, Гермес – це Меркурій, символ індивідуальної волі, що реалізує свою свободу, аби боротися проти фаталізму і виковувати свою долю. Гермес актуалізує світовий потенціал, що відображається в ньому, і перетворює його на активну силу. Це чинник, що спонукає до внутрішнього відродження, яке перетворює пасивного суб'єкта на активного індивіда.

Підліток стає дорослим, а дитячі ігри перетворюються на пригоди, що його змінюють.

Переклад: Михайло Галюк ■

¹² Делія Стейнберг Гусман. Відродження.

¹³ A. Faivre. Accès à l'exotérisme occidental. – Paris: Gallimard, 1996.

ПОЛОНЕНІ МАТРИЦІ. ЛЮДИНА ЧИ МАШИНА?

■ *Джилад Соммер*

За останні десятиліття технічний прогрес дорібно змінив наш спосіб життя. Вже навіть важко уявити, як ми жили раніше, коли ще не було ані поновлень статусу, ні селфі, ні електронної пошти. Що робили люди до появи *YouTube, Facebook*?

Проте існує різне ставлення до прискороного розвитку техніки.

З одного боку, багато людей схильні вважати технічний прогрес ознакою культурного прогресу. Звідси випливає, що вдосконалення техніки призводить до покращення суспільства і, загалом, до кращого життя. Дехто навіть думає, що всі проблеми людства якось вирішаться за допомогою техніки, яка просто має зробити ще один крок у своєму невинному розвитку, аби поклас-

ти край стражданню (бідності, злидням) і забезпечити здорове та комфортне існування для всіх.

З іншого боку, є люди (їх меншість), які вважають техніку джерелом усіх бід. На їхню думку, саме технічний прогрес спричиняє всі наші проблеми, і позбутися їх можливо лише шляхом повної відмови від техніки та всього, що з нею пов'язане.

Спробуємо поміркувати, що в реальному житті може свідчити на користь цих двох позицій.

Завдяки техніці були в цілому покращені деякі види медичної допомоги, санітарія та якість життя пацієнтів у всьому світі. Техніка дала нам можливість зручно спілкуватися з людьми, які знаходяться на далекій відстані, та поновлювати втрачені зв'язки. Вона також відкрила нам

доступ до величезного різноманіття видів віртуальної діяльності, інформація стала доступнішою, ніж будь-коли. Техніка зробила наше життя багато в чому зручнішим.

Водночас за її допомогою розроблено нові види сучасної зброї, яка дуже «ефективно» вбиває людей, а з появою на військовому ринку штучного інтелекту стало ще гірше. Техніка уможливила масове виробництво неякісної їжі (фаст-фуду), що погіршило життя та підвищило ризик невиліковних захворювань. Безконтрольне використання техніки завдає шкоди довкіллю, уможливорює занадто жорстоке поводження з худобою.

На особистісному рівні техніка часто роз'єднує нас з тими, хто поруч, бо постійно відволікає нас, і не завжди – для потрібної чи корисної діяльності.

Мабуть, у кожного позитивного моменту є негативний відповідник. Перш за все, тому що техніка є інструментом, і, як будь-який інструмент може використовуватися задля добра чи зла. Адже техніка як така не має морального значення. Ножем (теж різновид техніки) можна нарізати яблуко і вбити людину. Інструментові надає морального значення тільки жива істота, яка здатна розуміти та сприймати мораль, і ця істота – людина.

Отже, техніка не тотожна прогресу. Найкращий інструмент не може зробити людину кращою.

За словами філософа Хорхе Анхеля Лівраги, римський колісничний не був розумнішим або мудрішим за сучасного водія спортивного авто. Чи неодмінно сьогоднішній користувач планшета мудріший за давньоєгипетського писаря? Читаючи брутальні коментарі в *YouTube*, ми впевнено можемо сказати: ні.

Головним чинником була, є і завжди буде людина, а не машина. Ми зазвичай шукаємо вихід у розробці нових методів та технологій. Замість того щоб зосередитися на людському чиннику й підтримці позитивних змін в людині шляхом освіти, ми зосереджуємося на зміні технічних засобів і на їхньому покращенні, бо так простіше і наочніше.

Однак техніка не може вирішити проблем людства чи окремої людини, адже від матері-

альних засобів можна очікувати тільки матеріальних результатів.

Якщо ми згодні з тим, що людина – це не просто матеріал, тоді для розв'язання глибоких екзистенційних проблем, що вразили сьогодні людство, нам потрібні ґрунтовні, глибокі засоби впливу, які мають бути філософськими та духовними.

Ось чому сьогодні більше ніж будь-коли потрібно залучити найціннішу техніку – наш розум, аби розважливо застосовувати технічні засоби таким чином, щоб вони не відсували людину на другий план і не обмежували нас у пізнанні життя в усій його красі.

Відмітимо також, що техніка – не диявол. У цьому світі дияволом, можливо, є тільки людина, коли вона не усвідомлює своєї віковичної сутності, коли її діями керують імпульси від найнижчих планів її ества, а саме – коли вона діє як робот, а не як людина.

Переклад: Олексій Марусяк,

Тетяна Хільчевська ■

ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ЖИТТЯ

Курс лекцій та практичних занять

18 лекцій
заняття щотижня

практичні заняття
двічі на місяць

курс вивчається
у 54 країнах

Програма

- Філософія як спосіб життя ▪ Індія ▪ Тибет ▪ Єгипет ▪ Рим і стоїки ▪ Конфуцій
- Платон ▪ Плотин ▪ Аристотель ▪ Свобода вибору і доля ▪ Філософія історії

Що дає курс практичної філософії

- пізнавати себе і вчитися володіти собою
- краще розуміти інших
- приймати події, виклики часу і не боятися змін
- розвивати критичне мислення, міркувати та розширювати світогляд
- розвивати символічне мислення та творчу уяву

Більше, ніж навчання

Разом ми робимо культурні і волонтерські проекти. У школі філософії «Новий Акрополь» ви знайдете однодумців, щоб допомагати природі та людям.

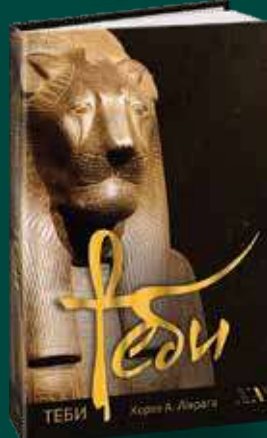
Запрошуємо у філософську подорож! Реєструйтесь і запрошуйте друзів:

 newacropolis.org.ua

 [philosophy_course](https://www.instagram.com/philosophy_course)

НА

НОВИЙ АКРОПОЛЬ
ВИДАВНИЦТВО

Готуються до друку

- Платон «Алківіад I», Прокл «Коментар до "Алківіада I"»
- Хорхе Анхель Ліврага «Анкор-учень»
- Хорхе Анхель Ліврага «Елементали»

Для придбання і розповсюдження звертатися:
nabooks.com.ua, facebook.com/NewAcropolisPublishing

+38 (067) 440-94-24